

Konsuler i Strandvejsvillaer og MI1c's svendestykke.

Britisk efterretningsaktivitet i Danmark op mod 1. Verdenskrig.

Denne artikel er så den anden af mine tre biprodukter fra det kommende bogprojekt om de danske farvande mellem stormagterne i de sidste år før 1. Verdenskrig. Artiklen i det foregående nummer fokuserede på den russiske spionage fra dansk territorium. Her er emnet den tilsvarende britiske indsats. Som den russiske er målet ikke mindst den tyske Højsøflåde, men med den centrale rolle, som man i Admiralitetet planlægger at give en blokade, ønskede englænderne også at kunne identificere og følge blokadebrydere.

Medens den russiske spionage var til at inddæmme var det af forskellige årsager betydeligt mere kompliceret at gøre noget effektivt ved den britiske. En grund var, at danskere havde sympati med englænderne, som man så som mulige støtter mod Tyskland. En anden grund var, at briterne anvendte folk med diplomatstatus. Den tredje var, at Danmark endnu ikke havde en lov mod spionage.

Indledningsvis fokus for britisk efterretningsindsats. Udsnit af kort over danske farvande fra 1915 tegnet på grundlag af danske, svenske, russiske og tyske søkort.

(The National Archives)

Den britiske vicekonsul i Fredericia havde tidligere været en dansker. I efteråret 1908 var stillingen blevet besat med R. Erskine, et medlem af den britiske konsulære tjeneste, der tidligere havde virket Nouméa på den franske stillehavsø Ny Caledonien, i Dakar, Sevastopol og Odessa, dvs. en person, der var beskyttet af diplomatisk immunitet.

Artikel til KHT nr. 1, 2012

Det var en god grund til, at en brite havde afløst danskeren. I sin årsrapport 1907 om den tyske flåde fra 12. februar 1908 konstaterede den daværende britiske marineattaché i Berlin, kommandør Phillip Dumas, at Højsøflåden åbenbart betragtede navigationen gennem Lillebælt som lettere og sikrere end i Storebælt og derfor fortrak dette stræde. *'Det synes derfor anbefalelsesværdigt for mig at anbefale, at vi permanent placerer en vicekonsul i Fredericia, hvorfra denne anvendelse kunne monitoreres'*.

Den nye vicekonsul var den da 33-årige Robert Henry Erskine af MacFarlane-klanen, majorsøn, gentleman, der dyrkede sejlsport og tennis. Han var startet i den konsulære tjeneste – og nok samtidig i den britiske maritime efterretningstjeneste som 21-årig. Han kom til at blive et dansk problem i mange år.

I november skrev Krigsministeriet til Udenrigsministeriet, at det ikke var usandsynligt, at Erskine arbejdede for den militære efterretningstjeneste, og at det burde undersøges, om man ikke kunne få ham flyttet. Dette fandt Udenrigsministeriet *'utilraadeligt'*, så længe man ikke havde kendsgerninger om hans efterretningsvirksomhed. Krigsministeriet havde imidlertid i november 1908 anmodet Justitsministeriet om at foranstalte overvågning af vicekonsulen, hvis virksomhed i forbindelse med den tyske flådepassage til øvelser i denne måned havde været så åbenlys, at den blev rapporteret i fransk og tysk presse. I *'Hamburger Zeitung'* blev englænderen i Fredericia 21. december 1908 benævnt søofficer. Han havde ved ankomst annonceret om en højtliggende villa med udsigt over Lillebælt.

Sagen var blevet pinlig, og Marineministeriets direktør, kommandør Garde, bad i januar 1909 Krigsministeriet om via garnisonskommandanten i Fredericia at undersøge, hvilke skibsbevægelser, der havde været i Lillebælt i forbindelse med de tyske flådemanoøvrer. Det var stor betydning at få *'fyldige og autentiske Oplysninger snarest belejligt'*.

Det er næppe tilfældigt, at Krigsministeriet i december 1908 havde anmodet Generalstaben om at udarbejde et udkast til *'Lov om Spionage'*. Staben var klar sent januar 1909. Den mente, at det af indre politiske årsager – den forsvarsvenlige Niels Neergaard var regeringsleder – kun ville skabe mindre vanskeligheder at få en sådan lov godkendt som et tillæg til den almindelige borgerlige straffelov. Loven skulle dække spionage mod Danmark, rekognoscering for krigsformål samt læk af regeringens hemmeligheder. Den skulle også dække både den mulighed, at Danmark anvendtes som central af et land for spionage mod et andet, samt den mulighed, som var demonstreret i brevdueslagssagen (se artiklen i KHT 3.2011), at Danmark anvendtes som kommunikationsvej for efterretningsmeldinger. Udlændinge kunne efter lovudkastet udvises allerede på mistanke.

Man skulle endvidere som i Sverige gennemføre karantænebestemmelser for træningen af fremmede brevdUER fra landets territorium. Det ville i praksis næsten gøre denne umulig. Hvis udlændinge opgav falsk navn eller beskæftigelse ved midlertidigt ophold i Danmark – herunder på hoteller – skulle det opfattes som mistænkeligt og føre til udvisning eller straf.

Ud over lovudkastet sendte Generalstaben et notat om den aktuelle status i udviklingen af international efterretningsvirksomhed. Hvor man tidligere havde improviseret tjenesten i krig, havde udviklingen af den moderne krigskunst, hvor *'omhyggelig Fredsforberedelse er den første og vigtigste Betingelse for Sejren'*, nu gjort det nødvendigt, at efterretningsvæsenet var fuldt udviklet i fredstid. Organisationen omfattede militærattachéerne, agentvirksomhed direkte rettet mod mållandets hemmeligheder samt udsendelse af personer med særlige rekognosceringsopgaver. Derudover omfattede den kontraspionage. Spionerne

Artikel til KHT nr. 1, 2012

kunne dels være personer fra det spionerende land, der boede i udlandet, eller lokale fra det land, hvor spionagen fandt sted. Endvidere var der personer, der havde spionagen som profession. Notatet opregnede andre landes lovgivning, herunder Norges. Spionage i Danmark var af tre typer, for det første rettet mod den danske stats foretagender, for det andet forberedelser til brug af dansk territorium under en stormagtskrig, og for det tredje anvendelse af neutralt dansk territorium mod andre fremmede stater. Generalstaben vurderede, at der allerede var et fungerende tysk efterretningsnet i Danmark, medens britiske og russiske net kun var ved at blive etableret. Derefter nævntes eksempler på tysk maritim efterretningsvirksomhed i de danske farvande i de foregående år samt på Erskines aktiviteter, samt en tysk professors opkøb af tre småøer – Bastholmene – i Lillebælt i 1906. Denne grunderhvervelse behandles senere sammen med andre eksempler tysk efterretningstjeneste i næste artikel. I årsrapporten fra Generalstabens taktiske Afdeling fra februar 1910 noterede man sig, at man intet havde hørt om lovforslagets skæbne i løbet af det foregående år. Man kom til at vente indtil efter krigsudbruddet.

I slutningen af august 1909 rapporterede Generalstaben om forskellige fremmede efterretningsaktiviteter. Man havde fulgt to britiske besøgende, men ikke været i stand til at påvise spionage. Tyske brevduer blev hyppigt sluppet løs i Korsør for flyvninger til Kiel.

I september kunne man melde resultater af overvågningen af Erskines aktiviteter. Man havde opsnappet 18 telegrammer, hvoraf 12 var i forskellige typer koder. Seks i en anvendelse af latinske ord havde rapporteret om tysk flådepassage af Lillebæltet til sommermanøvrene. Ved at sammenholde med egne passageobservationer var man nået til en foreløbig tydning af britens meldinger. I januar 1910 forsøgte man på tilsvarende måde at tyde britens meldinger fra oktober 1909.

I en notits i et dagblad kunne Krigsministeriet i januar 1911 læse, at Erskine var blevet forfremmet og forflyttet til Helsingfors. Det typisk for samarbejdet med Udenrigsministeriet, at man ikke var blevet orienteret af dette. Det var rent faktisk sket i 1910 og allerede senere i 1911 vendte han tilbage til Danmark. Han blev nu placeret i København, hvor han var indtil 1925. Det gjorde det heller ikke lettere at håndtere ham selv efter landet fik en spionlov, for i 1914 blev han gift med Clara Cudrun, datter af Peter Christian Howden-Rønnenkamp, en af Christian 10s kammerherrer. Erskine blev senere Ridder af Dannebrog for sin tjeneste for Danmark. Som man kan forstå ikke en person, som det var let at slippe af med.

Da Erskine blev sendt til det russisk regerede Finland var efterfølgeren, F. W. Manners, imidlertid også brite, og i april kunne Udenrigsministeriet meddele Krigsministeriet, at briterne nu havde nedlagt vicekonsulstillingen i Fredericia og flyttet Manners til Nyborg, hvor han afløste den dansker, folketingsmanden for Venstre i Nyborgkredsen, Christian August Birch, der hidtil havde været britisk konsul i byen. Det medførte at danskerne fik tilbudt et indblik i briternes arbejdsmåde.

Artikel til KHT nr. 1, 2012

Den sure britiske eksagent, Christian August Birch.
(Nyborg Lokalhistoriske Arkiv)

Den afløste og derfor sure Birch havde i fortrolighed derefter fortalt Udenrigsministeriet, at han havde haft instruks fra konsulen i København om telegrafisk i kode at melde detaljer om alle russiske og tyske krigsskibe, der passerede Storebælt, uanset om passagen fandt sted i øst- eller vestrenden. Konsulen i Korsør havde intet rapporteringsansvar. I særlige vanskelige perioder som under den russisk-japanske krig havde man rapporteret direkte til Foreign Office. Birchs kontor var bemanded, så rapporteringen kunne ske selv i hans fravær, og han mente ikke, at ret mange skibe havde passeret urapporteret i dagslys. Udenrigsministeriet konkluderede skrivelsen til Krigsministeriet med at konstatere: *'Om end Englands Handelsforbindelse med Nyborg kan antages at være noget livligere end med Fredericia, vil dog den nye britiske Vicekonsuls Virksomhed utvivlsomt for en væsentlig Del omfatte militært Efterretningsvæsen'*. Det skulle danske officerer i Nyborg være opmærksom på.¹

Englændernes indsats begrænsede sig ikke kun til konsulerne. Rent faktisk havde de på det tidspunkt allerede to parallelt virkende efterretningstjenester fokuseret på de danske farvande. Konsulerne arbejdede for Admiralitetets efterretningsafdeling. Den egentlige hemmelige efterretningstjeneste, MI1c, der senere blev S.I.S. og MI 6, etablerede straks efter tjenestens oprettelse i 1909 en dækning af de danske

Artikel til KHT nr. 1, 2012

farvande. Den danske hovedagent 'WK' var fra starten den tidligere søofficer og nu drengébogsforfatter Walter Christmas-Dirckinck-Holmfeld. Ud over sig selv rådede han i nettet 'K' over to familiemedlemmer. I næsten James Bond-stil krævede han, at kontakt med betaling skete på et Skagen-hotel, hvor briterne skulle anvende en smuk ung kvinde som som kurer. I 1914 øgede han sin adgang til efterretninger ved at efter britisk opfordring returnere til aktiv søofficerstjeneste, så han fik adgang til billedet fra den danske flådes farvandsovervågning.

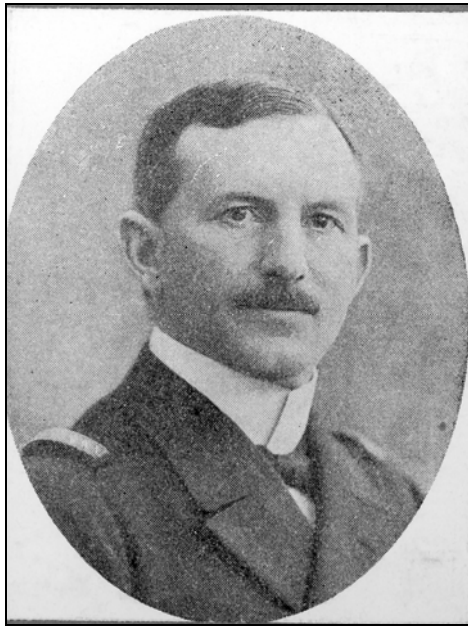
Den nye britiske hemmelige efterretningstjenestes hovedagent i Danmark, drengébogsforfatter og tidligere dansk søofficer Walter Christmas – her som yngre – og hans føringsofficer i København, major Richard Holme.
(fra Michael Smith: Six. A History of Britain's Secret Intelligence Service)

Til at varetage kontakten til Christmas som dennes føringsofficer placerede MI1c den norsk- og dansktalende artillerimajor Richard Carlyle Holme i Danmark. Endvidere blev operationen i de nordiske lande kontrolleret af den britiske søofficer, Frank Noel Stagg. Han havde læst dansk på Københavns Universitet fra 1910 og blev i 1911 bemærket af tyskerne, da han kombinerede studiet med rekognosceringsbesøg i danske havne. På dette tidspunkt arbejdede han for flådens efterretningstjeneste. Han blev i oktober 1914 overført til MI1c og sendt tilbage til København, men snart derefter blev han trukket tilbage fra København og placeret i hovedkvarteret i London med ansvar for tjenestens indsats i både Skandinavien og Rusland. At briterne holdt flådens netværk adskilt fra den hemmelige tjenestes samt at konsulerne altid indberettede direkte til London sandsynliggøres af det modsætningsforhold mellem tjenesten og de britiske diplomater i København, der i 1915 opstod vedrørende danske firmaers omgåelse af blokaden. Konflikten inddrog Robert Erskine, som efter Staggs opfattelse åbenbart kun havde ansvar for handelsforhold.² Som jeg har beskrevet i *'Den lange vej mod 9. april'* forblev Stagg knyttet til hemmelige operationer i Danmark og de andre nordiske lande i de følgende tredivå år.

Fra 1912 blev Christmas indsats i de danske farvande suppleret af faderen Walter og sønnen Edward Archer, der efter at have sikret sig fiskerettigheder i lakseelven Suldalslågen ved Stavanger sejlede rundt i danske og norske farvande og rekrutterede fyrmestre, lodser og lignende.

Artikel til KHT nr. 1, 2012

4. november 1912 samlede kaptajn Hjalmar Rechnitzer i et notat til Marineministeriet sine indtryk fra de samtaler med den da nye britiske marineattaché, Montague Consett, der havde fundet sted under det store flådebesøg i september. Samtalerne havde behandlet et større antal emner af relevans for Danmarks og de to andre nordiske landes vilkår i en tysk-britisk krig. Rechnitzer skrev, at Consett var helt åben med hensyn at de britiske konsuler i Danmark virkede i efterretningstjenesten. Det britiske udenrigsministerium havde ønsket, at dette skulle ophøre. Admiralitetet havde svaret, at de så måtte afløses af afskedigede officerer, efter attachéens oplysninger 12 for Danmarks vedkommende, herunder ikke mindst til Fredericia, Nyborg og på Sprogø. Det sidste sted var den britiske agent nu fyrmesteren, der fik to kroner pr. melding. Formålet med hele denne tjeneste var at holde øje med den tyske flådes bevægelser.

Kaptajn Hjalmar Rechnitzer kunne blot notere den britiske marineattachés oplysninger om agentnettet i Danmark.
(Forsvarets Bibliotek)

Consetts udtalelser viser, i hvor høj grad han betragtede sine danske kolleger som holdningsmæssige allierede. Rechnitzer skrev intet om, at han havde meddelt briterne, at hele denne efterretningstjeneste var en krænkelse af dansk neutralitet, der kunne indebære reaktioner, hvis Tyskland fik kendskab til, at Danmark både kendte til og accepterede den britiske virksomhed. Dette er ikke mindst bemærkelsesværdigt i betragtning af den senere opfattelse af ham som tyskvenlig.

¹ RA. Krigsministeriet. 5. Kontor. Skrivelser. Efterretningsvæsen 1896-1917. Pk. 50. Udenrigsministeriet. Fortroligt. Journal Nr. C. 502 af 29-10-1908 til Krigsministeriet. Udenrigsministeriet. Fortroligt. Journal Nr. C.503 af 20-11-1908 til Krigsministeriet. Justitsministeriet. Fortroligt. Brev Nr. 17425 af 30-11-1908 til Krigsministeriet. Avisklip 'Les escadres allemandes dabs les eaux danoise. Le Danemark et aussi l'Angleterre les surveillent'. Avisklip fra 'Kjøbenhavn' af 24-12-1908 'En engelsk Marinevagt ved Lillebælt?'. Marineministeriet. Fortroligt. No. 218 af 19-1-1909 til Krigsministeriet.

Artikel til KHT nr. 1, 2012

Generalstaben. Fortroligt F. Nr. 12 af 28-1-1909 til Krigsministeriet med 'Udkast til Lov om Tillæg til Almindelig borgerlig Straffelov af 10' Februar 1866' samt 'Om Spionage i Almindelighed samt om fremmed Spionage i Danmark'.
Chefen for Generalstabens taktiske Afdeling. Fortroligt F. Nr. 101 af 30-8-1909 til Chefen for Krigsministeriets 1' Departement.
Generalstaben. Fortroligt. F. Nr. 104 af 6-9-1909 til Krigsministeriet. Generalstaben. Fortroligt. F. Nr. 7. af 11-1-1910 til Krigsministeriet. Generalstabens taktiske Afdeling. Fortroligt F. Nr. 48 af 3-2-1910 til Generalstaben.'Efterretnings- og Brevduevæsen'. Avisudklip 'København' 10-1-1911 'Mr. Erskine'.
Udenrigsministeriet. Fortroligt. Af 26-4-1911 til Krigsministeriet. Matthew S. Seligmann (red.): Naval Intelligence from Germany. The Reports of the British Naval Attachés in Berlin, 1906-1914, p.147.
<http://www.clanmacfarlanegenealogy.info>.

² Keith Jeffery: The History of the Secret Intelligence Service 1909-1949, pp. 55, 87-89, 95, 97. Michael Smith: Six. A History of Britain's Secret Intelligence Service, pp. 5-17, 20-36, 122-128.